

El florí d'or català. La marca de Barcelona

M. CRUSAFONT I SABATER

El florí, una de les monedes bàsiques del sistema monetari català, segueix presentant facetes de difícil interpretació. Malgrat tot, podem constatar avenços prou remarcables en els darrers anys.

El primer pas important en aquesta tasca de descobrir i interpretar el paper i les atribucions del florí català¹ la féu Botet i Sisó amb el seu copiosíssim recull documental,² encara ampliat després per altres autors.³

Malauradament, una bona part d'aquest recull no havia estat estudiada prou seriosament i així han passat molts anys al llarg dels quals l'ampliació dels nostres coneixements sobre el florí ha estat molt migrada. Les tres monografies que se li han dedicat han fet aportacions parcials, però no han assolit pas un quadre d'interpretació de les marques, pas previ indispensable per a poder fixar correctament les atribucions.⁴

1. El florí català designat històricament com a «florí d'or d'Aragó» en base a la titulació primera dels reis que els feren emetre. Fou, però, essencialment una moneda catalana. La seva emissió, iniciada a Perpinyà es mantingué durant un segle i mig als tallers de Barcelona, València, Perpinyà i Mallorca. L'intent de batre florins a Saragossa, del temps de Pere III, abocà al refús i a l'aturada al cap de tres anys. És clar doncs que la denominació històrica és tan confusional que acaba essent antihistòrica.

2. J. BOTET I SISÓ. *Les monedes catalanes*. Barcelona 1908-11.

3. Vid. per exemple, F. UDINA MARTORELL. «La ceca de Barcelona en tiempos de Fernando de Antequera y de Alfonso el Magnánimo en relación con la situación económica de la ciudad». *Numisma* 34, 1958, pp. 34-47.

4. Ens referim a F. MATEU Y LLOPIS. *El florí d'or d'Aragó*. València 1937. F. XAVIER CALICÓ. *Florines de Aragón*. Barcelona 1966. M. RUEDA. *Los florines del Museo Arqueológico Nacional (Madrid)*. Barcelona 1984. Cal tenir presents també les aportacions a la *I Trobada d'Estudis Numismàtics* del 1984, publicades a *Gaceta Numismática* 72. Barcelona 1984, pp. 9-110.

Quan iniciàrem la classificació dels florins en la nostra *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*⁵ trobàrem un camp ple de dificultats i dubtes. En aquella ocasió i en base a l'estudi atent de l'aplec documental de Botet i Sisó assolírem de posar un xic d'ordre en les emissions de Pere III. Avui podem afegir que almenys dues de les marques atribuïdes per nosaltres a Perpinyà han trobat una indubtable confirmació. D'una banda la marca espasa, ja documentada per un text coetani⁶ i de l'altra la marca creixent, recentment verificada per una anàlisi de contingut d'or.⁷

Darrerament vàrem emprendre de nou l'estudi dels florins en un altre punt conflictiu: les marques mallorquines del segle XV. La pluralitat de marques en tot un seguit de florins a nom de Martí era realment desconcertant. Ja Campaner havia assenyalat que el grup havia de distribuir-se entre els regnats de Martí, Ferran I i Alfons IV, però el repartiment no es podia realitzar sens arribar a una interpretació completa de les marques.⁸ Aquest fou el nostre intent, arribant a la conclusió que hi ha unes marques que corresponen als Mestres de la seca de Mallorca i unes altres que es poden relacionar amb els Tresorers Generals, seguint en això les disposicions donades pel rei Martí l'any 1398 manant que a totes les mondes hi constés la marca del seu tresorer Joan Desplà.⁹

Així aquelles misterioses marques de cervol, cavall, marc i estrella que feien barrinar Botet i Sisó es corresponen amb les heràldiques dels Tresorers Generals de nom Sirvent, Cavalleria, Mercader i Sarcola. Això ens permet fixar la cronologia dels florins que l'ostenten. Així els florins amb cavall han d'ésser de Ferran I perquè Ferran de la Cavalleria ens consta com a tresorer entorn del 1414 i els que porten estrella, cervol i marc són dels temps d'Alfons IV i respectivament dels tresorers:

Francesc Sarcola	vers	1426	-	1431
Bernat Sirvent		1431	-	1435 o 1436
Perot Mercader		1448	-	1456 o 1458

5. Madrid 1982.

6. Vegeu J. VILARET I MONFORT: «Florins de l'espasa en un inventari d'Avinyó del 1366». *Gaceta Numismàtica* 72. Barcelona 1984, pp. 81-82. Nosaltres havíem basat l'atribució en el fet d'ésser l'espasa l'heràldica dels Blan, arrendadors de la fabricació dels florins a Perpinyà, i en una anàlisi de contingut d'or.

7. L'any 1987 el Sr. Mark Blackburn ens trametia el resultat de l'anàlisi de l'exemplar del florí marca creixent de la col·lecció del Prof. Philip Grierson. Analitzat pel Dr. Oddy al British Museum la peça mostra tenir un contingut d'or del 91,5 %, per la qual cosa és indubtable que pertany a les primeres emissions perpinyaneses. Volem manifestar des d'ací el nostre agraïment al Dr. Oddy, al Prof. Grierson i al Sr. Blackburn, conservador del Fitzwilliam Museum de Cambridge per llur desinteressada col·laboració.

8. M. CRUSAFONT. «Problems of chronology in the coinages of the Catalan-Aragonese crown: the series of the florins of Majorca issued in the name of Martí» *Problems of Medieval coinage in the Iberian area II*. Avilés 1986, pp. 103-140. A. CAMPANER. «Algunas noticias sobre el florín de Aragón, especialmente el acuñado en Mallorca». *Almanaque del Ysleño* 1879. pp. 153-164.

9. BOTET. *Les monedes...* op. cit. vol. II, pàg. 188.

Amb aquestes bases i altres dades complementàries poguérem fer una ordenació i classificació d'aquest complex grup de florins que comprèn una trentena de tipus bàsics.

Avui tenim, doncs, unes hipòtesis generals que donen raó de dos grups complexos: el de Pere II i el mallorquí a nom de Martí. No podem pas dir, però, que dins aquests dos grups tot estigui perfectament resolt. Així, resten per confirmar alguns tipus perpinyanesos de Pere III, cosa que només es pot obtenir per anàlisi i també hi ha algun cas dubtós com ara el del florí amb estrelles fanquejant s. Joan i sense marca de seca, que sembla de Sarcola i de Mallorca, però no ho sabem amb total seguretat.

Fora d'aquests dos grups més o menys aclarits resten encara força incògnites. Bàsicament les següents:

1. Interpretació del document de marques de seca de Joan I.
2. Florí a nom de Martí i marca B.
3. Florins d'Alfons i marques torre, marc, estrella i B ajaguda.
4. Florins d'Alfons sense marca de seca.
5. Florins valencians d'Alfons amb dues marques cantonant s. Joan.
6. Florí de Joan II i marca de gos o cavall vora el cap de s. Joan.

Abans d'entrar en problemes concrets potser serà bo de fer uns comentaris generals que ens permetin enquadrar millor la qüestió.

LA SIGNIFICACIÓ DE LES MARQUES¹⁰

El primer punt fonamental és la diversitat de significació de les marques segons la cronologia, el taller i la posició dins la moneda.

En un primer període, que abraça els regnats de Pere III i Joan I (a excepció de Mallorca) hi ha una única marca situada a l'esquerra del cap de s. Joan. En una primera etapa aquesta marca és d'emissió però al llarg del regnat de Pere III es comença a afirmar la tendència a convertir aquesta marca en indicatiu de la seca. Si les marques de cada emissió anaven variant, és normal que la marca de seca tendeixi a fixar-se. L'any 1370 el rei Pere III mana que les marques de cada taller siguin diferents. Això no impedeix que, més endavant, reapareguin marques d'emissió en el mateix regnat, com la d'un cap humà indicativa de l'encunyació feta per Perpinyà Blan a Perpinyà el 1373-74. En tot aquest procés, per a cada peça d'una emissió concreta hi haurà una sola marca (indicativa d'emissió o de taller) situada sempre a l'esquerra del cap de s. Joan.

10. La major part de les dades d'aquest apartat i els següents es basen en la documentació de Botet, *Les monedes...* op. cit. i en les nostres aportacions a les obres citades *Numismàtica de la Corona...* i «Problems of chronology...».

Joan I disposa que, en endavant, es fixin les marques com de taller i determina quines han d'ésser les de Barcelona (creu), Perpinyà (elm) i València (corona). En inaugurar l'emissió de florins a Mallorca, li assigna la marca de taller M gòtica. És en aquest darrer taller on es produeix la innovació d'aparèixer unes altres marques acantonant les figures de l'anvers i del revers. Es tracta d'un distintiu que al·ludeix al Mestre de la Seca. La disposició d'unes marques acantonant s. Joan i/o també el llir esdevindrà típica de les produccions mallorquines de florins d'or.

En entrar al regnat de Martí l'Humà s'introdueix un nou tipus de marca: la del Tresorer General.

Cal advertir que no podem guiar-nos per unes normes fixes o immutables. Ja hem dit que en temps de Pere III conviuen clarament marques de taller i marques d'emissió. Ara hem de dir que ni les marques del mestre de la seca ni les del tresorer apareixen sempre ni tampoc en tots els tallers.

La inexistència d'unes normes fixes i immutables és un fet que cal acceptar si volem avançar una mica més en la comprensió de les marques. Recordem que fou el prejudici que les marques prop del cap de s. Joan havien d'ésser *sempre* de taller el que impedí entendre els florins de Pere III.

Així les marques de mestres de seca són habituals a Mallorca, les trobem en algun cas a València i són absents a Barcelona i a Perpinyà. De la mateixa manera, la marca del Tresorer General apareix de forma prou generalitzada ran de l'ordre de Martí l'Humà, però es fa ocasional després. Sembla poder endevinar-se que el cosum es perd i només reaflorea quan aquella ordre és novament invocada.

Certament, moltes ordres i disposicions referents a aquestes marques ens són desconegudes i cal suplir aquesta manca amb un assaig de reconstrucció, no sempre fàcil.

LES POSSIBLES BASES DE PARTENÇA

Malgrat el que hem dit abans, és indubtable que els diferents tallers adoptaren unes normes d'actuació, uns certs costums propis que ens poden servir d'orientació davant els casos difícils.

Així, per exemple, sabem que l'ordre de Martí l'Humà de gravar la marca del tresorer Desplà a les monedes fou executat de formes diferents a cada taller:

València afegeix aquesta marca de forma simplificada (cairó partit per aspa) a la dreta dels peus de s. Joan.

Mallorca substitueix una de les marques del mestre de seca que acantonen les figures de cada cara per una marca de Desplà. Si l'espai és ampli (cara de s. Joan) hi posa la marca completa, és a dir, l'escac i si l'espai és reduït (cara de llir), hi posa la marca simplificada del cairó tallat per aspa.

Perpinyà, ignorem si arribà a encunyar després de l'ordre, ja que no ens són conegudes emissions de florins a nom de Martí o de Ferran.

Barcelona posà la marca de Desplà completa (escac) en substitució de la marca de seca. Aquest cas el comentarem més àmpliament després.

Aquests costums generals, no exactament iguals sempre, ens donen una orientació per a les atribucions.

Així un dels casos problemàtics pot ésser resolt amb l'observació d'aquestes normes. Ens referim al florí a nom d'Alfons, marca de seca torra i una estrella del tresorer Sarcola a la dreta dels peus de s. Joan. Si tenim present que *cap altra seca* fora de València assenyalà així la marca del tresorer, hem de convenir que el més probable és que el florí sigui valencià. Cert és que des dels darrers anys de Pere III la marca de seca de València havia estat sempre una corona, la qual es mantindrà fins els temps de Ferran II, però també cal tenir present que abans d'aquesta marca, València havia marcat precisament amb torre. Ignorem quin motiu féu reaflorar ara aquesta marca però la suma dels dos factors és prou eloqüent.

Convé afegir aquí un altre element que considerem essencial per a les hipòtesis que plantejarem: la limitació del nombre de seques. La proliferació de marques amb Pere III i el convenciment errat que eren l'expressió de tallers diferents havien creat la falsa impressió que les seques emissores de florins podien haver estat molt nombroses. En realitat els tallers clarament documentats i de producció permanent són únicament quatre: Perpinyà, Barcelona, València i Mallorca. Al marge d'ells només tenim el brevíssim temps d'emissió de Saragossa en temps de Pere III, perfectament caracteritzat per la marca C gòtica i diferents emissions fraudulentos, d'emergència o de guerra. Per a aquestes darreres l'evidència numismàtica és escassíssima o nula. Pensem, per exemple, amb el taller de Girona, actiu amb Joan II i del qual només ens ha arribat un exemplar, perfectament identificat per l'expressió literal del taller: GERUNDE. Fora d'aquests casos només resten algunes notícies de projectes d'emissió que no s'ha pogut comprovar si arribaren realment a port.

Aquest criteri de «sobrietat de tallers» també ens ajuda en l'atribució del florí d'Alfons amb marca torre i estrella de Sarcola. Efectivament, situats en la disjuntiva d'escollir entre els quatre assenyalats, certament que València és molt més probable que els altres tres.

ELS FLORINS VALENCIANS D'ALFONS IV

Fora de les excepcions que hem comentat, les emissions valencianes de florins són fàcilment identificables per la marca de seca corona que fou inaugurada als darrers anys del regnat de Pere III. La corona serà fixada per Joan I i s'anirà gravant en els florins dels regnats següents fins als darrers batiments d'aquesta moneda, fets en temps de Ferran II. Encara la corona apareixerà com a distintiu de seca en els primers ducats de Ferran II i fins i tot en alguns rals d'argent de Carles I.

Ja hem dit també que València aplica l'ordre de marcar l'heràldica del tresorer afegint una petita marca a la dreta dels peus de s. Joan. És per això que trobarem florins de Martí i de Ferran amb la marca de Joan Desplà, que fou tresorer dels dos reis. Novament trobarem florins valencians amb les mateixes marques en el regnat d'Alfons IV i que cal suposar que corresponen a Joan Desplà, fill de l'anterior i també tresorer. Florins semblants però amb la marca d'una estrella a la dreta dels peus de s. Joan els trobem també en aquest darrer regnat. Es tracta ara de la marca del tresorer Sarcola i cal relacionar-lo amb el tipus abans comentat, que porta per marca de seca, excepcionalment, la torre de l'heràldica antiga valenciana.

En entrar dins el regnat d'Alfons IV sembla que s'establí un increment del nombre de marques. Això determinà els responsables de la monedreria de València de disposar-ne dues cantonant el s. Joan, deixant la corona distintiva de la seca al seu lloc habitual, al costat del cap del sant. València adoptava així el sistema mallorquí.

Amb aquesta disposició coneixem timbres d'or i florins valencians que porten respectivament els grups de marques puig cimat de llir-B i marc-brot vegetal cantonant el sant, i la corona de marca de seca al lloc habitual.¹¹

¿Què signifiquen aquestes noves marques? Mateu i Llopis, amb la seva sempre perillosa seguretat, les llegeix puig-B i marc-card i les atribueix de la següent manera:

puig	=	Batlle General de València, Nicolau Pujada. ¹²
B	=	Escrivent de la seca de València, Basella.
marc	=	Batlle General de València, Berenguer Mercader.
card	=	Escrivent de la seca de València, Cardona.

A primera vista sembla com si Mateu hagués anat cercant per la monedreria i el regne de València gent a qui penjar l'atribució. Resultat efectivament sorprenent l'aparició de personatges fins ara del tot aliens a les marques dels florins com el Batlle General o l'escrivent de la seca. D'altra banda sembla incomprendible la

11. El grup de marques puig i B no és conegut per als Florins mentre que el de marc-brot vegetal no ho és per als timbres. Els dos grups de marques apareixen, en canvi, als rals d'argent i als diners de billó. Cal dir, però, que aquestes marques són molt escasses i que el gruix de la producció d'argent i billó es féu sense marques.

12. *El florí d'or...* op. cit. En general Mateu atribueix a Nicolau Pujada la marca del puig. Vid, per exemple, «El florí d'or d'Aragó. La ceca de Valencia» (*Acta Numismática* VI. Barcelona 1976, pp. 167-185, vid. pàg. 178). Aquesta atribució és impossible perquè Nicolau Pujada va morir el 1409 i en el regnat, doncs, de Martí l'Humà com afirma el mateix Mateu en *El florí...* pàg. 29. En general Mateu no es preocupa d'aquesta contradicció excepte en *El florí...* on diu que un tal Mateu Pujada o Pujades fou després Tresorer General del rei Alfons i que el puig «fa referència als Pujades» així en general (*el florí...* op. cit. Pàg. 29). Quan es feren les emissions amb el puig, que Mateu situa després del 1427 el veritable batlle de València era Berenguer Mercader.

marca de l'escrivent mancant-hi la del principal responsable de la seca, és a dir, el Mestre.¹³

Al nostre entendre seria lògic que les dues marques al·ludissin al Tresorer General i al Mestre de la seca, tal com s'havia fet a Mallorca. Ja veurem, d'altra banda, que és a partir del tresorer Sarcola (vers 1426-1431) quan reapareixen en altres tallers les marques de Tresorer General i, després d'ell, les trobem sovint fins al final del regnat (1458).

En el cas dels timbres que ens ocupen, les dues primeres marques, puig i marc podrien referir-se amb més lògica als dos tesorers Generals successius Mateu Pujades (1439-1448) i Perot Mercader (1448-1458). L'atribució coincideix bé amb les heràldiques corresponents.

Convé fer un aclariment referent al tresorer Perot Mercader. Nosaltres l'havíem pogut documentar actuant el 1448 i creïem que havia estat substituït després per Andreu Català.¹⁴ En realitat Mercader, nomenat vers abril/juliol de 1448 en substitució de Mateu Pujades era el Tresorer General, el qual menava en aquell moment la tresoreria a Nàpols, que era la veritable capital. Andreu Català era el seu lloctinent i menava les altres tresoreries. Aquesta situació sembla que es mantingué fins al final del regnat del Magnànim.¹⁵ A la seva mort, Joan II nomenà Català mestre de la seca de València, mantenint-lo, però, en el càrrec de lloctinent del tresorer.¹⁶ Tot plegat ens obliga a esborrar Andreu Català de la llista de tesorers generals¹⁷ i ens ajuda a comprendre el paper important de Mercader, fins ara no tingut en compte.¹⁸

¿De qui són les altres dues marques, la B i la mata vegetal? Si València seguís els mateixos costums que Mallorca haurien de correspondre als Mestres de la se-

13. Mateu genera tota mena d'hipòtesis sobre l'atribució que cal donar a les marques dels florins. Si en aquest cas al·ludeix al Batlle General i a l'Escrivent de la seca, en d'altres parla del Tresorer General, del Mestre de la seca o del Mestre Racional (Vid, per exemple, «Los recursos económicos de Juan II en Lérida y Tárrega, durante las turbaciones del Principado en 1465» *Hispania* VIII, 1942, Pàgs. 8 i 9 de la separata).

14. M. CRUSAFONT. «Problems of chronology...» op. cit. Pàg. 113.

15. L'any 1456 consta encara Perot Mercader en possessió del seu càrrec. Vid. Alan Ryder. *El Reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*. València 1987, Pàg. 230. Alfons morí l'any 1458.

16. Català consta igualment com a lloctinent el 1456 (Ryder, *El Reino de Nápoles...* op. cit.) i reiteradament amb aquest càrrec a principis del regnat de Joan II, en concret els anys 1460, 1461 i 1462 (Joan-F. Cabestany. «Repertorio de Cartas Reales conservadas en el Instituto Municipal de Historia». I-1269-1458. *Documentos y Estudios* Vol. XVI. Barcelona 1966 y II-1458-1479. *Documentos y Estudios* XVII, Barcelona 1967. Pàgs. 144 (I) i 155, 156, 158, 164 (II).

17. En elaborar la nostra llista ens basàvem en els següents treballs que citen Andreu Català com a Tresorer General entre el 1453 i 1456: Mateu y Llopis «Los recursos económicos... op. cit.» Pàg. 4 (1454). Carme Batlle, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del s. XV*. Barcelona 1973. Pàg. 260 (1453) Pàg. 311 (1466). la menció de Carrere és un error de transcripció.

18. Cal destacar l'excel·lent estudi de A. Ryder citat, que dona àmplies informacions sobre la qüestió.

ca. Hi ha, però, una dificultat. Des de l'actuació de Mateu Pujades com a Tresorer General i fins a la fi del regnat d'Alfons el Magnànim, el mestre de la seca és Arnau Çabugarda. Certament aquest cognom podria escriure's també Ça Bugarda o Şa Bugarda i potser la B fa referència a aquest mestre, però no tenim cap altre mestre que ens pugui donar raó de la marca card o brot vegetal. Naturalment ens resistem a atribuir-lo a l'escrivent Cardona sens una explicació mínimament convincent.

Mateu diu que «Pedro Basella, el escribano de la ceca fue sucedido por Francesc Cardona, éste, ausente muchas veces, pues Berthomeu Matoses aparece como su lugarteniente en 1456».¹⁹

De la frase anterior sembla poder interpretar-se que Mateu suposa les absències de Cardona en base al fet que se li nomenés un lloctinent (*ausente...pues*). En realitat potser l'absent era Ça Bugarda i Cardona l'havia de substituir, situació que exigiria el nomenament d'un lloctinent que fes les funcions d'escrivent transitoriament. Cal aclarir que l'escrivent era, certament, un càrrec important a la seca. Era l'administrador que havia de rendir comptes al rei i, segons les ordinations de la seca de Mallorca, el que havia de substituir el mestre si es produïa la vacant de forma imprevista. En aquestes circumstàncies sembla lògic que si el mestre Ça Bugarda era absent el seu substitut fos Cardona. Si la nostra hipòtesi fos certa llavors podríem acceptar amb més facilitat que el card al·ludís a Cardona, com a Mestre en funcions.²⁰

EL DOCUMENT DE JOAN I

Ja hem parlat abans del document de Joan I que fixava unes marques per a cada seca i el desconcert que la seva lectura ha produït entre els numismàtics. Efectivament, el rei disposa les marques de creu sobre pal, corona i elm respectivament per a Barcelona, València i Perpinyà, en substitució, segons diu, de les d'una rosa de 6 pètals (Perpinyà) i d'una rosa de 8 pètals (València i Barcelona). Aquestes disposicions semblen en desacord amb l'evidència numismàtica.

Els florins més abundants de Pere III porten precisament les marques d'elm, rosa de 6 pètals i torre, atribuïbles respectivament a Perpinyà, Barcelona i València. És clar, doncs, que en el regnat de Pere III ja s'empraven l'elm i la torre i no

19. F. MATEU I LLOPIS: *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*. València 1929. Pàg. 73. En aquesta ocasió Mateu atribueix el puig a Nicolau Pujada; "puig o promontorio emblema parlante del Baile general Nicholau Pujada" (Pàg. 68), mort en el regnat de Martí l'Humà.

20. La qüestió resta, però, en peu. D'altra banda no és segur que Sabugarda actués fins al final del regnat. Mateu, sempre confús, ho dona a entendre, però sembla que ho dedueix del nomenament de Català al començament del regnat següent. Certament la qüestió dels Mestres de seca i dels Tresorers generals exigeix una reconstrucció rigorosa no exempta de dificultats.

pas les roses de 6 pètals que el rei Joan diu, ni tampoc la de 8 pètals que ens és desconeguda com a marca de taller.

Nosaltres pensem que el document podria tenir una possible explicació. D'una banda, és probable que la gran massa dels florins de Pere III es produís entre el 1470, data en què es mana que cada taller marquí diferent, i el 1477, any en què l'heràldica valenciana és canviada, passant del castell a l'escut català en cairó entre L-L coronades. Ja hem dit en altre lloc que aquest canvi heràldic pogué propiciar la substitució de la torre dels florins per la corona.²¹

Aquestes emissions dels 1470-1477 que cessarien aviat només a Saragossa explicarien l'actual abundància dels florins amb les marques elm, torre i rosa de 6 punts o pètals de Perpinyà, València i Barcelona així com al relativa presència de florins de Saragossa, perfectament identificables per la marca C gòtica. Aquestes emissions, que encara podrien haver-se iniciat uns cinc anys abans, són les primeres que es fan legalment a 18 quirats després dels acords de les Corts de Tortosa del 1365. És molt probable que també es refonguessin els antics florins de llei més alta, així com moltes altres monedes foranes de bona llei.²² Tot plegat ofereix unes circumstàncies particularment favorables per a una emissió massiva.

Passat aquest moment és probable que les emissions siguin més esporàdiques i que les marques tornin a canviar en funció d'arrendaments o d'altres circumstàncies. Recordem, per exemple, que el 1473-74 es produïa l'emissió de Perpinyà Blan, un arrendament per un any que degué produir poca moneda atès que només coneixem un testimoni d'aquesta encunyació que porta per marca el cap humà heràldic de l'arrendador.

Les marques de rosa potser es feren a finals del regnat i tal volta pel fet que el tresorer era Desvalls, l'heràldica del qual és una rosa de sis pètals.²³ La distinció entre les dues menes de roses podria ésser inexacta en el document i tal vegada vol indicar la diferència entre les dues menes de roses que nosaltres vàrem assenyalar: la que és formada per pètals en forma de punts i la que té pètals en forma d'anells. En aquest cas podria ésser que Perpinyà hagués reprès la rosa d'anells ja emprada en una emissió anterior d'alta llei.²⁴ La rosa de punts seria la marca

21. M. CRUSAFONT. *Numismàtica de la Corona...* op. cit. Pàg. 89. Mateu al seu *El florí...* féu la desafortunada atribució del florí amb torre a Tortosa. Vid. discussió d'aquesta atribució a les pàgines 86-90 de la nostra obra citada aquí.

22. El florí català de llei feble era introduït amb profit a Castella on circulà abundantment. Vid. A. M. Balaguer. "La circulació del florí de la corona Catalano-Aragonesa segons les troballes i les notícies documentals". *Gaceta Numismàtica* 72. Barcelona 1984, pp. 97-110.

23. Vid. el seu segell personal on consta el seu càrrec de «Tresorer del Senyor rei». Segell 2261 a F. de Sagarra. *Sigil·lografia Catalana*. Vol. II. Barcelona 1922.

24. No hi hem afegit unes altres monedes conegudes a fi de preservar l'homogeneïtat del conjunt que no presenta excessius senyals de circulació atesa la seua excel·lent conservació. Hem fet l'estadística separada de les monedes que ací considerem que pertanyen a la primera emissió i les de la segona i els resultats no demostren cap reducció de pes, que en algun cas podria adduir-se per explicar la diferència entre les diferents propostes de pes del marc de València i el que es dedueix del pes mitjà de les monedes del tresor. Vegeu *infra*.

d'una darrera emissió de Barcelona i València. Si les hipòtesis plantejades fossin certes el document de Joan I deixaria d'ésser un misteri.

LA MARCA DE BARCELONA

Les disposicions de Joan I manaven que Barcelona marqués amb una creu sobre pal. Han arribat, efectivament, florins a nom de Joan i amb aquesta marca, però mai més la trobarem en els regnats posteriors.

Com que és ben documentat que Barcelona seguia emetent florins, els diferents autors que han estudiat la qüestió han conclòs que la marca de Barcelona havia passat a ésser un escac en cairó, figura que en certa manera recordava la creu anterior.²⁵

Més endavant nosaltres ja vàrem assenyalar la possibilitat d'identificar aquest escac amb l'heràldica de Desplà i la seva aparició com una conseqüència de l'ordre de Martí l'Humà del 1398 que disposava que es posés la marca del seu tresorer i Mestre General de totes les seques a les monedes. Aquesta identificació de l'escac amb Desplà es basava en l'heràldica personal d'aquest personatge que és efectivament un escac en cairó encara que en els documents del rei Martí se la dibuix de forma breujada com un cairó partit en aspa. Amb la identificació que nosaltres provosàvem es resolía el fet de l'aparició d'aquesta marca a Barcelona i a Mallorca i hom podia suposar que el taller de Barcelona havia optat per a substituir la marca de seca per la de Desplà. Com que cap altre taller havia pres aquesta solució, sinó que en diferents formes havien afegit la marca Desplà a més de la de la seca, les produccions barcelonines restaven perfectament identificades.

Ja hem dit abans que l'atribució de l'escac a Barcelona havia estat feta per exclusió i no pas explicada raonadament pel fet que Desplà tingués aquesta heràldica. Això ha fet que ningú hagi extret les lògiques conseqüències per a cronologies més tardanes. Efectivament, si la marca escac correspon al tresorer, *la marca de Barcelona haurà d'anar canviant a cada canvi de tresorer*.

Aquesta hipòtesi, ¿es correspon amb la seqüència de tresorers coneguts i concorda amb allò que ens mostra l'evidència numismàtica? Anem-ho a comprovar.

En primer lloc i com a aspecte preliminar podem dir que el raríssim florí de Martí l'Humà i marca de seca B pot correspondre fàcilment a Barcelona i al període 1396-1398, és a dir, als anys del regnat anteriors a l'ordre de posar la marca de Desplà. El criteri de «sobrietat de seques» abans comentat ens porta també a aquesta solució, que amb l'encaix cronològic proposat té una explicació coherent. Tanmateix, si per a Mallorca s'havia disposat una marca M, potser era avinent per a Barcelona la marca B més que no pas la creu sobre pal que es confonia amb el ceptre que porta el sant Joan a l'altra mà.²⁶

25. La hipòtesi fou plantejada per F. X. Calicó a *Florines de Aragón*, op. cit.

26. Recordem que també Saragossa havia marcat amb C.

Seguint el fil de la hipòtesi abans plantejada, la resta de florins barcelonins de Martí haurien de dur la marca de l'escac, com així es compleix. L'única excepció no fa més que confirmar la hipòtesi. Ens referim al florí que porta per marca de seca un cairó tallat en aspa, emblema que, com sabem, correspon al dibuix esquematitzat de l'heràldica de Joan Desplà, tal com ho demostren els dibuixos gravats en els documents del rei Martí.

Com que Desplà fou també tresorer de Ferran I no ens ha pas d'estranyar que els seus florins barcelonins portin igualment la marca de l'escac. Només ens haurem de preguntar per què no hi ha també florins amb la marca del successor de Desplà, de nom Cavalleria, tal com ho trobem a Mallorca.

Aquest és un problema delicat que també se'ns plantejarà amb Alfons IV i que comentarem al final. Diguem només que pot no haver-nos-en arribat cap exemplar, però que també hi ha altres possibles explicacions-

En entrar en el regnat del Magnànim trobem florins amb les marques Desplà, estrella i marc. Fàcilment podem identificar-les amb els períodes de les tresoreries de Joan Desplà fill, Francesc Sarcola i Perot Mercader.²⁷ Restarien encara els florins amb la marca d'una B ajaguda, fins ara atribuïts a València,²⁸ però que probablement corresponen a Barcelona i algun altre tresorer d'Alfons IV d'heràl-

27. Poques dades hem trobat de Joan Desplà II, «fill de Joan Desplà i, com ell, tresorer reial» fora d'aquesta afirmació que fa Armand de Fluvià a la Gran Enciclopèdia Catalana. Sembla indubtable, en canvi que hi ha d'haver un altre Desplà en temps del Magnànim puix que a València hi ha florins d'Alfons amb la marca de Desplà. Ignorem quan va exercir el càrrec però degué ésser als primers anys del rei Alfons perquè la sèrie dels Tresorers reials dels darrers anys (1426-1458) és ben establerta i enllacen els noms coneguts. Hi ha també florins barcelonins en els quals l'escac és disposat no pas en cairó com en els regnats anteriors sinó en quadrat. Pot ésser un simple error de gravador, però també podria ésser que al·ludís a un altre tresorer. Potser a Martí Díez d'Aux? El personatge d'aquest nom que fou Justícia d'Aragó (1434-1439) té com a heràldica segons Blancas un sol radiant, però un probable descendent d'ell, Lluís Díez d'Aux de Armendareiz, bisbe d'Urgell a principis del s. XVII empra un escut amb tres faixes d'escac. El nostre tresorer pensem que ha d'ésser el fill de Martí, de nom també Martí, que consta com a cambrer del rei Alfons el 1454 i l'heràldica del qual ens és desconeguda. Vid. Jerónimo de Blancas. *Comentarios de las cosas de Aragón*. Saragossa 1879, Pàg. 451. Ferran de Sagarra. *Sigil·lografia* op. cit. vol. III, Pàg. 123. Als índex de Zurita es confonen pare i fill Martí. Pel que fa al valencià Francesc Sarcola, el trobarem anys més tard (1431-1433) exercint el càrrec de Justícia d'Aragó amb el castís nom de Francisco Zarzuela (Blancas, *Comentarios...* op. cit. Pàg. 450). El més curiós és que en obtenir de l'infant Joan, el futur Joan II, l'any 1431 el senyoriu sobre Xèrica els Sarcola/Zarzuela varen aterrar de nou a València amb el seu nou cognom i han passat a la història d'aquest regne així, en els sorollosos plets que es mogueren en no acceptar els de Xèrica altre senyoriu que el del rei. Vid. Escolano/Perales. *Historia de Valencia*. Vol. II. 1879, pp. 330-335. Per al Florí amb marca estrella vid. M. Rueda, *Los Florines...* op. cit. núms. 192 i 193.

28. Botet i Sisó ja va sospitar que la B tombada podia al·ludir a Barcelona. Mateu cregué que la B tombada era una corona «evolucionada». Aquesta darrera interpretació no es sosté perquè la corona de base oval i florons ben marcats la trobem abans, durant i després del regnat d'Alfons i arriba fins a Carles I, la qual cosa no permet suposar una evolució o transformació estil·lística. Vid. J. BOTET. *Les monedes...* op. cit. vol. II. Pàg. 263. F. MATEU. *El Florí...* op. cit. Pàg. 30 i nota 50, M. CRUSA-FONT, *Numismàtica de la Corona...* op. cit. Pàg. 109.

dica encara no identificada. Hi ha també els florin sense marca, que podrien correspondre a períodes en què restà vacant el càrrec de tresorer com la que es creà, per exemple, entre Sirvent i Pujades.²⁹ Aquests florins sense marca de seca també podrien ésser dels primers temps de la Guerra dels Remences, quan ens consta que els croats d'argent es feien a nom d'Alfons. Recordem que també els florins d'Enric de Castella i Pere de Portugal són mancats de marca de seca, la qual cosa afavoreix que una emissió inicial encara a nom d'Alfons també ho fos. En qualsevol dels casos és clar que aquests florins haurien estat batuts a Barcelona

Així doncs, la hipòtesi de marca de tresorer equivalent a marca de seca per a Barcelona permet donar explicació a un grup de florins fins avui inexplicats. Són els que porten al lloc de la marca de seca els distintius següents: cairó tallat en aspa, marc i estrella. També ens permet encaixar els florins sense marca, igualment barcelonins.

Rest a en peu la qüestió abans apuntada: per què només apareixen aquests tresorers i no els altres? Per què Desplà sí i Cavalleria no en temps de Ferran I? Per què manquen Sirvent, Pujades i d'altres anteriors del regnat del Magnànim?

Al nostre entendre l'única explicació a aquest fet és la que ja hem apuntat abans: la norma es complí àmpliament després del 1398 ran de l'ordre del rei Martí però només esporàdicament i potser en funció d'instruccions concretes, tal vegada dels mateixos tresorers, més endavant. Així trobem de forma molt generalitzada la marca de Sarcola (Barcelona, València, Mallorca i Perpinyà) o de Mercader (Barcelona, València i Mallorca), però ja menys les de Desplà fill (Barcelona, València), Sirvent (Mallorca), Cavalleria (Mallorca) i Pujades (València). En cap cas apareixen les dels altres tresorers: Fivaller, Díez d'Aux i Llorach.

Seria fins i tot possible que la marca d'escac s'acabés formalitzant o immobilitzant per a Barcelona com a distintiu de seca des dels temps de Ferran I i fins que ordres emanades per Sarcola no la fessin canviar. Això explicaria l'abundància de florins amb aquesta marca en temps de Ferran I i Alfons IV i la manca de les marques dels tresorers del període intermedi: Cavalleria, Fivaller, Díez d'Aux i Llorach. Les manques en algun taller concret de les marques dels tresorers posteriors (Sirvent, Pujades...) ja podrien respondre als atzars de la fabricació.

Cal dir, finalment, que des l'òptica de les noves hipòtesis resulta poc coherent l'existència d'un florí de Joan II i marca escac. Aquest tipus fou publicat per L. Domingo,³⁰ però té el greu inconvenient que la lletra indicadora del rei és tallada pel mig. És una I de Joan o la base d'una F de Ferran i per tant de Ferran I? Nosaltres ens inclinem a pensar en aquesta segona possibilitat.

29. El període de vacant fou cobert per lloctinents, la llista dels quals ha estat perfectament establerta per A. Ryder: Joan Safont, Joan de Gallach i Jaume Amigó. També una absència temporal de Mateu Pujada fou coberta per Guillem Pujada, familiar seu. A. Ryder. *El Reino de Nápoles...* op. cit. pàg. 203.

30. L. DOMINGO. «Los diez mejores ejemplares de cada colección». *Gaceta Numismática* 21. Barcelona 1971, pp. 9-24.

EL FLORÍ DE JOAN II I MARCA DE GOS O CAVALL

Aquest és el darrer dels punts que plantejàvem al principi i que sembla demanar una nova explicació.

El florí de Joan II amb marca cavall o gos situada al llop habitual del distintiu de seca no ha estat fins ara satisfactòriament atribuït. Mateu provosava d'identificar l'animal amb un llop i atribuir-lo al mestre Llobet, responsable de la seca itinerant de Joan II al llarg de la Guerra dels Remences.³¹ Nosaltres considerarem que aquest florí i el seu mig potser podien assimilar-se al mig florí que porta un animal semblant a l'esquerra de s. Joan i tot suposant que es tractava d'un gos el donàvem a Descatllar i, per tant, a Mallorca. Recordem ue Descatllar havia marcat amb dos gossos amb Alfons IV però que ocasionalment marcà amb un sol gos amb Joan II i Ferran II. D'aquesta manera posàvem punt final a les emissions a nom de Martí, atès que aquest florí amb gos ja és a nom del rei Joan.

Hem pogut examinar darrerament diferents exemplars d'aquests rars florins i hem de reconèixer que en algun cas l'animaló que hi ha a l'esquerra del cap de s. Joan sembla que porta sella i, per tant ha d'ésser efectivament un cavall i no pas un gos o un llop.

Podem deixar doncs com de Mallorca i de Descatllar les peces que tenen probablement un gos a l'esquerra del sant, però cal que trobem altra explicació pels florins que porten cavall en el lloc de la marca de seca.

Seguint les hipòtesis plantejades abans sobre la seca de Barcelona és clar que aquestes peces s'assimilen a les emeses per aquest taller, essent la marca de cavall la que hauria de correspondre al Tresorer General. Recordem que ja abans hàbiem trobat una marca cavall en temps de Ferran I i a Mallorca, la qual cosa encaixava perfectament amb l'actuació del tresorer Ferran de la Cavalleria, documentad el 1414. Tingué Joan II algun tresorer general d'aquest llinatge? Certament que sí: Lluís de la Cavalleria era tresorer general el 1466 i probablement ho era des de molt abans ja que en deixar aquest càrrec el 1469 es diu que l'havia exercit durant molts anys.

El florí amb la marca de Lluís de la Cavalleria té, doncs, tota l'aparença d'un florí normal de Barcelona, d'acord amb els criteris exposats, per bé que no es pot descartar una emissió de guerra en algun taller ocasional.³²

31. F. MATEU I LLOPIS. «Relaciones monetarias entre Perpiñan, Gerona y Valencia en el siglo XV». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. 1948. Pàg. 13.

32. F. MATEU I LLOPIS amb la seva habitual incongruència cita Lluís de la Cavalleria com a Tresorer, però no l'afegeix a la llista de Tresorers que dona en el mateix article (Vid. «Los recursos económicos...» op. cit. Llista de tresorers a la pàg. 4 i menció de Lluís de la Cavalleria a la pàg. 8). En transcriure que Lluís Sánchez obtingué el càrrec de Tresorer el 1469 ho relaciona amb el cessament de Lluís de la Cavalleria el 1469 i conclou: «Bajo Fernando el Católico nos hallamos pues con Luis Sánchez como tesoroero de Aragón...». Un bon embolic ja que l'any 1469 no regnava pas Ferran II sinó el seu pare Joan II i Lluís Sánchez, tresorer del príncep Ferran com diu el mateix Mateu en aquest article i a la pàg. 5 mal podia substituir un tresorer de Joan II en el seu càrrec. D'altra

Hi ha també florins de Joan II sens cap mena de marca. Com que ignorem a nom de qui batia florins Barcelona quan Joan de Beaumont va manar que s'hi gravés el nom del rei Enric, candidats a unes possibles emissions revolucionàries inicials tant ho són els d'Alfons com els de Joan. Malgrat tot és més probable que es batés a nom d'Alfons (si es va arribar a batre), ja que així consta que es feia amb els croats de plata. El florí sense marca de Joan podria, doncs ésser fruit d'alguna emissió del seu taller ambulant feta potser a Lleida o a Balaguer. Mantenim aquests florins en els seus regnats respectius a manca de dades més concloents.

banda tant Mateu com Serrano Sanz, d'on obté aquell la informació atribueixen a Lluís de la Cavalleria el càrrec de «Tesorero de Aragón», és a dir, tresorer del regne estricte d'Aragó. Solució de l'embolic: Lluís Sánchez era tresorer del primogènit Ferran el 1465, càrrec que mantingué fins que aquest passà a regnar i el nomenà batlle d'Aragó. Llavors la tresoreria passà al seu germà Gabriel Sánchez. Tot això no té gairebé res a veure amb els càrrecs de Joan II. Lluís de la Cavalleria fou efectivament Tresorer General (i no d'Aragó) de Joan II, almenys des del 1466 al 1469, però és molt probable que tingués aquest càrrec des de molt abans del 1466 si, com diu Serrano Sanz en el text transcrit per Mateu, havia tingut molts anys el càrrec. Era lloctinent de la Tresoreria General, Guillem de Peralta. Aquest ocupà aquest càrrec fins a la mort de Joan II excepte en el període 1472-1475 en el qual per haver obtingut Peralta el nomenament de virrei a Sicília ocupà el càrrec de Tresorer General. Lluís Pexó. La distinció entre els càrrecs de Lluís de la Cavalleria i Guillem de Peralta és ben clara en un document reial del 1466:

Guillermo de Peralta, regenti nostram generalem thesaurarium

Ludovico de la Cavalleria, magnifico et dilecto consiliario et generali thesaurario nostro

Vid. Nuria Coll Julià. *Doña Juana Enriquez*. Vol. II. Madrid 1957, pàg. 409. És clar, doncs, que la menció regent significa lloctinent i que el veritable Tresorer General era Lluís de la Cavalleria. Com que sembla que el càrrec de Cavalleria coincideix amb la guerra, durant la qual Joan II no disposava del taller de Barcelona, és possible que sigui una emissió de la seva seca ambulant. Si Cavalleria mantingué el càrrec fins el nomenament de Peralta, entre la capitulació de Barcelona davant Joan II i el canvi de tresorer es van escolar només cinc dies (del 17 al 22 d'octubre de 1472). L'emissió a Barcelona mateix és difícil però no impossible. També podria ésser anterior a la guerra, si Lluís de la Cavalleria era ja en possessió del càrrec. L'actuació de Lluís de la Cavalleria pot donar també explicació a les marques que trobem a la plata i el billó mallorquí. D'una banda hi ha una notable diferència en els dibuixos dels animalons que ocupen els espais del revers de la creu en l'únic ral d'argent de Joan II fins avui conegut del taller mallorquí. És molt probable que en comptes de quatre gossos siguin dos cavalls a l'esquerra i dos gossos a la dreta, al·ludint així al Tresorer General, Lluís de la Cavalleria i al mestre de la seca Descatllar. En els billons mallorquins de Joan II la marca més freqüent és la de dos escudets als costats de l'efígie reial, però també hi ha la marca dels gossos. En la major part dels casos els gossets són disposats de forma rampant als costats de la figura però hi ha uns rars doblers on l'animal de l'esquerra sembla un cavall, mentre que el de la dreta segueix essent rampant i amb figura més acostada al gos. Seria, altre cop, el binomi Cavalleria-Decatllar, ara als billons. Amb això trobaríem una explicació als billons existents amb només un gos a la banda dreta o esquerra del rei, que correspondria a una emissió posterior al cessament de Cavalleria, amb la qual cosa les emissions de Joan II a Mallorca es podrien ordenar així:

1. Marca escudets (desposseïció de Descatllar)
2. Marca gossos (represa de Descatllar)
3. Marques cavall-gos (actuació Cavalleria-Decatllar)
4. Gos sol (del cessament de Cavalleria a la fi del regnat).

Cal comentar, finalment, els florins d'Enric de Castella i de Pere de Portugal emesos a nom dels sobirans respectius. Malgrat que Enric de Castella nomenés Guillem Setantí tresorer el mes de gener de 1463 i que aquest fos després succeït per Lluís Setantí, no aflora pas la marca als florins. En aquest cas, potser la situació bèl·lica pot justificar aquesta absència. En qualsevol cas l'atribució a Barcelona sembla segura.

Resumint, tindríem per al taller de Barcelona (o la seca ambulant en el cas de Juan II) els florins següents:

<i>Rei</i>	<i>Marca de seca</i>	<i>Tresorer</i>	<i>Cronologia</i>
Martí	B	(no hi al·ludeix)	1396-1398
	cairó tallat aspa	Desplà I	1398-1410
	escac en cairó	Desplà I	1398-1410
Ferran I	escac en cairó	Desplà I	1412-1414
Alfons IV	escac en cairó	Desplà II	?
	escac quadrat	{ Desplà II? D'Aux? }	? o 1420-1421
	B ajaguda	?	?
	sense marca	vacants?	?
	estrella	Sarcòla	1426-1431
	marc	Perot Mercader	1448-1456 (o 1458)
Joan II	cavall	Ll. de la Cavalleria	abans 1466-1469 (o 1472)
	sense marca	?	?
Enric de Cast.	sense marca	Guillem Setantí	1463-1464
Pere de Port.	sense marca	Lluís Setantí	1464-1466

CONCLUSIÓ

Amb aquest treball no cloem pas la problemàtica dels florins catalans. Pensem, però, que després de fixar l'atenció en els períodes conflictius de Pere III i de Martí I el problema més greu que restava era el de la marca de Barcelona.

En cap dels tres grans temes hem exhaurit els problemes pendents, però probablement sí que hi hem pogut fer algunes clarificacions.

El dia que disposem de llistes completes i fiables dels tresorers i dels càrrecs de la seca així com de les seves heràldiques personals, de segur que molts dels problemes pendents trobaran la seva explicació.